

18. Військова психологія і педагогіка : [підручник / авт. кол-в Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова] ; за заг. ред. Л. А. Снігур. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. — 576 с.

19. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности : [учебное пособие / под общ. ред. В. А. Бодрова]. — М. : ПЕР СЗ, 2003. — 768 с.

20. Шафран Л. М. Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков / Л. М. Шафран, Э. М. Псядло. — О. : Фенікс, 2008. — 292 с.

21. Дончак А. М. Психологічні чинники особистісного становлення майбутнього офіцера : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07: Педагогічна та вікова психологія / А. М. Дончак. — Одеса, 2012. — 20 с.

УДК 159.923.2

*Жидкова О.А., магистр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ;
Афанасьєва Н.Є., к. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах НУЦЗУ*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ БЕЗПРИТУЛЬНОГО

Запропонована стаття присвячена соціально-психологічному аналізу різних наукових підходів до поняття безпритульності, розглянуті основні причини які сприяють її появі та проаналізовані особливості особистості безпритульних.

Ключові слова: безпритульність, особистість, причини, наслідки.

Предлагаемая статья посвящена социально-психологическому анализу различных научных подходов к понятию бездомности, рассмотрены основные причины способствующие ее появлению и проанализированы особенности личности бездомных.

Ключевые слова: беспризорность, личность, причины, последствия.

Постановка проблеми. Закон України про основи соціального захисту бездомних осіб так визначає поняття бездомності: бездомність - соціальне становище людини, зумовлене відсутністю у нього будь-якого житла, призначеного та придатного для проживання; бездомна особа - особа, що перебуває у соціальному становищі бездомності. До бездомних осіб належать безпритульні особи та особи, які мають притулок; бездомна особа - повнолітня особа, яка проживає на вулиці, в парках, підвалах, під'їздах будинків, на горищах, об'єктах незавершеного будівництва, в інших місцях, не призначених та непридатних для проживання, в тому числі житлових приміщеннях, що знаходяться в аварійному стані [10].

На території України станом на липень 2011 р. функціонувало 90 закладів, які надають соціальні послуги бездомним громадянам. У 2010 році таких закладів було менше — 77. У 2009 р. — цифра становила 10 тисяч. Упродовж 2010 р. центрами обліку бездомних громадян було виявлено майже 11 з половиною тисяч безпритульних. У той же час, за підрахунками МВС України в країні лише офіційно нараховується близько 30 тис. безпритульних. На сьогодні облік бездомних за місцем їх проживання або місцем перебування ведеться відповідними установами для бездомних - центрами обліку, створюються органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Та все одно не можливо з точністю сказати скільки людей відносяться до даної категорії [7].

Одними з основних причин безпритульності — особистий вибір, в'язниця, проблеми у сім'ї, втрата роботи, махінації з нерухомістю. За оцінками до третини українських бездомних втратили свої домівки через тюремне ув'язнення. Деякі бездомні продали житло чи його незаконно відібрали шахраї. Інші безхатченки потрапляють на вулицю через сімейні негаразди. Найбільше це стосується дітей. Також, безпритульні опиняються на вулиці через втрату роботи. В основному, це люди з провінційної місцевості, які шукають кращої долі в місті [11].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Бездомність та безпритульність - явища, притаманні людству на всьому протязі його існування. Наукові дослідження почалися в кінці XIX ст. Мета вивчення даного феномена в основному були продиктовані науковим інтересом, а не спробою вирішення проблем бездомних. Дослідження проводилися такими вченими як К. Маркс, Р. Мертон, М. Вебер, У. Томаса, Дж. Морено, Р. Парк, Л. Варт, Н.Андерсон, Г. Міда, Е. Гоффмана, Р. Гіртлер, А. Вексліар, Л. Мук`еллі та ін. Всі вони в основному розглядали бездомних як неадекватно соціалізованих індивідів, які втратили зв'язок зі суспільством [1].

На початку XX в. Склалося два підходи до аналізу бездомності. Перший був пов'язаний з вивченням факторів середовища, що призводять до бездомності. Бездомність розглядалася як соціальна проблема, для вирішення якої потрібні соціальні зміни в житловій політиці, організації ринку праці, освіті і т.д.

Другий підхід до дослідження бездомності пов'язувався з вивченням поведінки бездомних, виявленням особливостей їх особистості. Деякі дослідники входили в середу бездомних і безпритульних, намагаючись методом включеного спостереження надати достовірність своїм дослідженням. Аналізувалися негативні особистісні характеристики бездомних, до яких відносили лень, схильність до пияцтва і легкої наживи. Іншими рисами, характерними для образу бездомних і безпритульних, оголошувалися неохайність, погані риси характеру, відсутність

будь-яких моральних уявлень. А причини бездомності більшою мірою зв'язувалися з екзистенційними проблемами, особливостями особистості бездомних і обставинами, які сприяють бездомності [2].

Метою даної статті є теоретичний аналіз різних підходів до вивчення соціально-психологічних особливостей особистості безпритульного.

Виклад основного матеріалу. Бездомний, особа без постійного місця проживання, жебрак, бездомна особа часто можна почути такі фрази стосовно деяких людей. Хто ж вони такі? Перш ніж приступити до подальшого аналізу, необхідно визначити таке поняття як «бездомний». Виходячи з теоретичного аналізу різними авторами були сформовані віднесення людини до даної категорії: - відсутність власного постійного житла більш ніж 6 місяців; - розрив соціальних зв'язків з родичами та колишнім соціальним оточенням; - відсутність постійної роботи більш ніж 6 місяців; - частий контакт з людьми без певного місця проживання; - ідентифікація себе з представниками бездомних людей. Тобто під бездомним розуміється людина, що втратила житло або можливість проживання в ньому, постійну роботу і соціальні зв'язки, і на даний момент, знаходиться у взаємодії з такими ж, як він, людьми без постійного місця проживання та ідентифікує себе з даною групою. Різні автори виділяли різні причини появи бездомності. Розглянемо докладніше основні з них [9].

Виховання в дитячому будинку. Те, що людина опинявся на початку свого життєвого шляху не в сім'ї своїх батьків, а в дитячому будинку, може розглядатися як ключова ситуація з точки зору того, що згодом він ставав бездомним. Одні, ще, будучи в стінах дитячого будинку, вдалялися до бігу, здійснювали протиправні дії і всіляко намагалися уникнути соціального контролю. Для інших шлях виявлявся більш хитромудрим. Деякі після отримання освіти у дитбудинку надходили в середні або навіть вищі навчальні заклади, але, як правило, провчившись деякий час, опинялися на лаві підсудних за різні злочини. Після цього починалася «кар'єра», типова для людей, що побували в місцях ув'язнення.

Перебування в місцях позбавлення волі. Судячи з офіційної статистики, в останні десятиліття саме пенітенціарна система породжувала найбільшу кількість бездомних. Характерно, що перше кримінальне покарання, за яким, як правило, тягнеться ланцюжок наступних, не можна назвати серйозним: хуліганство, дрібна крадіжка, несплата аліментів і т.д. Для більшості все це не проходить безслідно. За час кількох таких циклів людина зазвичай в значній мірі деградує в професійному та особистісному плані, позбавляється елементарних соціальних навичок, необхідних для успішної адаптації на волі, чому неабиякою мірою сприяють умови життя у в'язниці, невлаштованість, з якою він стикається, виходячи в черговий раз на свободу, пияцтво і т.д. Крім того, в'язниця втрачає поступово функцію соціального контролю, перетворюючись на

«другий дім». У в'язниці у нього відбувається свого роду деградація. І коли він виходить на волю, то просто втрачається, не знаючи як пристосується до постійно мінливого світу [4].

Сімейні конфлікти. Ситуації, пов'язані з відходом з будинку по «сімейними обставинами», можна розділити на два типи. У першому випадку один з колишнього подружжя залишає житло після розлучення або розладу у власній родині. У другому випадку підлітки йдуть з батьківського дому через конфлікти з батьками і починали вести життя бездомних.

Кримінальні операції з житлом. Угоди на ринку житла (продаж або обмін квартир) стали ще одним джерелом появи бездомних. Можна виділити тут дві найбільш типові ситуації. Перша пов'язана з тим, що жертвами «чорних» маклерів стає абсолютно певна категорія людей: хронічні алкоголіки і психічно нездорові, самотні літні люди. Перехід в положення бездомних для таких людей відбувається найменш болісно, оскільки вони, як правило, вже давно ведуть спосіб життя, подібний зі способом життя бездомних. Інша ситуація пов'язана з тим, що людей не просто обманюють, а ставлять в такі умови, коли вони змушені віддати квартиру, заздалегідь знаючи, що нічого не отримають взамін (хоча юридично угода оформляється як продаж). Кожен з них так чи інакше виявився втягнутий в кримінальне середовище, а продаж квартири з'явилася єдиною можливістю розплатитися за боргами.

Міграція в пошуках роботи. Міграція в пошуках роботи розглядається в даному випадку не як спосіб життя бездомних, а як біографічна ситуація, безпосередньо пов'язана з тим, що людина ставала бездомним. Можна виділити дві ситуації, безпосередньо в результаті яких людина, що приїхала у пошуках роботи в незнайоме місто, виявляється в положенні бездомного. По-перше, це звільнення з місця роботи і пов'язана з цим втрата тимчасового житла або коштів на його найм. Друга ситуація безпосередньо пов'язана з погіршенням останнім часом кримінальної обстановки. За словами бездомних з числа тих, хто приїхав у пошуках роботи багато стають жертвами злочинців. Деякі навіть не встигають приступити до пошуку роботи. Відразу ж після приїзду, на вокзалі вони були обкрадені або пограбовані. При цьому вони виявляються, як правило, не тільки без засобів до існування, але й без документів, без яких неможливо влаштуватися навіть на тимчасову роботу [4].

Тривале перебування людини в умови вулиці не проходить безслідно. Так як людина існує в різних площинах, від індивіда, що об'єднує нас всіх під однією загальною характеристикою - представник виду *Homo sapiens*, до індивідуальності і суб'єкта, де проявляється все різноманіття відмінностей кожного конкретно взятої людини. Якщо під особистістю ми будемо розуміти особливу якість людини, що набувається ним у соціокультурному середовищі в процесі спільної діяльності і спі-

лкування, то опинившись у ситуації бездомності, застосовуючи на себе ті соціальні норми, зразки поведінки людина буде поступово деградувати як особистість. Як писав О.М. Леонт'єв: «Людина не народиться в якості особистості. Особистість людини виникає в ході розвитку його життя». З формуванням особистості безпосередньо пов'язані досвід життя людини і біографія людини. Людина існує всередині світу, постійно перебуваючи у взаємодії з ним. Свідомість, формуючись у діяльності, в діяльності і проявляється. Взаємодії в системі «людина - людський світ» набувають якості взаємних відносин людей один до одного, відносини індивіда до себе і його ставлення до світу. Людський світ створюється і перетворюється розвитком суспільних зв'язків, опосередкованих предметними і духовними формами культури. Об'єктивна роль людини у світі знаходиться у формі його індивідуального включення в систему діяльності і відносин суспільства. Ставлення людей один до одного, їх вплив один на одного і об'єднання в творчому виробництві оновлюють і підтримують суспільство [6].

До особливостей особистості бездомних як до наслідків тривалого перебування в умовах вулиці відносять такі якості, як різке зниження статусу; утруднена можливість самореалізації (працювати, налагоджувати соціальні зв'язки); нездатність вольовим зусиллям; нестійкість інтересів; ситуаційну і не контрольовану поведінку; інфантильність; байдужість до думки оточуючих. Як наслідок постійний стрес, психічні розлади, незадоволення базових потреб, втрата себе як особистості [12].

Соціально-груповий статус - це положення індивіда в суспільстві, яке він займає як представник великої соціальної групи. Він залежить від положення соціальної групи в соціальній стратифікації суспільства. Особистість, існуюча в середовищі і взаємодіє з іншими людьми в ній, детермінується цим середовищем, інтеріорізує в процесі взаємодії цінності і норми даного суспільства, поступово розвиваючись в ній. Людина, потрапляючи на вулицю, як би «народжується» в зовсім іншому суспільстві, де контакти з «нашим» суспільством мінімальні, інтеріорізує його цінності, традиції і смисли, прилучається до нього, набуваючи певне ставлення до цього нового світу [5].

Самореалізація - це здійснення індивідуальних і особистісних можливостей «Я» за допомогою власних зусиль, а також співпраці з іншими людьми. Самореалізація активізується щодо тих рис, властивостей і якостей людини, які раціонально і морально прийнятні і підтримуються суспільством. Разом з тим людина є такою, якою вона зробить себе сама, наскільки він сам себе відчуває. Самореалізація є атрибутом самого існування людини. Самореалізація відіграє найважливішу роль на всьому життєвому шляху особистості, по суті справи, визначаючи його. Передумови до самореалізації закладені в самій природі людини і існують як задатки, які з розвитком людини, з формуванням його особистісних влас-

тивостей стають основою здатності до самореалізації. Образ світу також змінюється протягом усього життя людини. Він повинен ставати все більш повним і адекватним. Однак умовою успішної самореалізації є динамічне функціональне єдність, де образ світу і образ «Я» як би врівноважені через адекватне розуміння свого місця в світі і використання адекватних соціальних умінь. При тих чи інших порушеннях рівноваги людини для вирішення проблем самореалізації доводиться шукати умовно-компенсаторні шляхи по типу психологічного захисту. Поступово «вживаючись у роль» бездомного, людина все більше зміцнюється у своїх відносинах до себе, інших і світу, що відповідає запитам бездомності, все більше віддаляючись за цими показниками від «звичайного» суспільства. При цьому вельми мало для особистості варіантів повернення в це суспільство, ще менше - варіантів побудови інших відносин [1].

Леонтьев О.М. писав: «...суб'єкт, вступаючи в суспільстві в нову систему відносин, набуває також нові системні якості, які тільки й утворюють дійсну характеристику особистості: психологічну, коли суб'єкт розглядається в системі діяльностей, що здійснюють його життя в суспільстві, соціальну, коли ми розглядаємо його система об'єктивних відносин суспільства як їх "персоніфікацію"». Сам по собі механізм перетворення звичайної людини бездомного простий. У людини є певні соціальні зв'язки і матеріальні блага, проте із-за якоїсь події (кризи) в житті він за дуже короткий період їх втрачає і залишається один. Але на цьому етапі він ще не бездомний, а людина з проблемою. Цей період триває порівняно недовго, від місяця до року. Через місяць людина вступає в контакт із середовищем таких же, як він, людей, які втратили зв'язок із звичним для нас соціумом, і ось тут то і починається кар'єра бездомного. Людина зав'язує нові зв'язки, спочатку для нього незвичні й дивні, однак, з часом, він впливається і стає таким же, як інші бездомні [6].

Будь-яка діяльність людини завжди супроводжується конкретними діями, які можуть бути розділені на дві великі групи: довільні і мимовільні. Головна відмінність довільних дій полягає в тому, що вони здійснюються під контролем свідомості і вимагають з боку людини певних зусиль, спрямованих на досягнення свідомо поставленої цілі. Воля виявляється в подоланні перешкод, що виникають на шляху досягнення свідомо поставленої мети. Позитивні якості волі, прояви її сили забезпечують успішність діяльності. Більшість бездомних не вірить у можливість зміни ситуації і має низьку мотивацію до зміни того важкого становища, в якому знаходиться. Низька самооцінка (часто презирство до власної персони), відсутність часових перспектив (існує тільки «тут і сьогодні»), що культивується недовіру до всіх оточуючих - характерні психологічні особливості бездомних. Соціальний статус безхатченка залишає незгладимий відбиток на людину. Щоденні приниження, необхідність займатися злочинною діяльністю (від проституції до вбивств),

алкоголізм, постійна загроза власного життя, нестабільність навколишнього світу ведуть до незворотних змін у психіці [8].

Інтерес - це емоційний прояв пізнавальних потреб особистості. Суб'єктивно інтереси розкриваються в позитивному емоційному бажанні глибше пізнати об'єкт, зрозуміти його. Роль інтересів у тому, що вони є спонукальним механізмом пізнання, що змушують особистість шукати шляхи, засобів задоволення того чи іншого бажання. По стійкості інтереси поділяються на стійкі і нестійкі. Стійкість інтересу призводить тривалість збереження його інтенсивності. Стійкий інтерес є сигналом, показником здібностей людини. Іноді інтерес до чого-то не згасає все життя, наприклад, захоплення професією. Нестійкість інтересів, коли вони набувають характер пристрастних короткочасних захоплень. С. А. Стівенсон у своїй роботі «Про феномен бездомності» пише, що бездомним людям часто важко сформулювати і висловити певні плани, як залишити вулицю або як поліпшити своє життя. Зазвичай такі люди мають декілька проектів, наприклад, виїхати в прихід, купити будиночок в селі, але жоден з цих планів не має деталей, не є продуманим. Швидше за все це схоже на фантазії, мрії, ніж на реальний план тому, що ці люди живуть сьогоднішнім днем, не думаючи про майбутнє [11].

Поведінка - це активність людини, спрямована на задоволення біологічних, фізіологічних, психологічних і соціальних потреб. Нікому не секрет що бездомним притаманне деяке нестандартне соціальна поведінка, деякі автори називають її поведінкою що відхиляється. Поведінка бездомних людей набуває патологічних форм, вона стає девіантною, проявляючись у бродяжництві. У випадках заняття шахрайством, грабунком, іншими формами кримінальної діяльності поведінку бездомних набуває рис делінквентної. Бродяжництво як один із наслідків бездомності в силу сформованих соціальних причин має й інший клінічний зміст, відомий в психопатології як синдром бродяжництва, як результат вольових розладів. У зв'язку з цим бродяжництво може бути як наслідком бездомності (соціальний феномен), так і причиною, тобто чинником, що лежить в основі генезу бездомності (психопатологічний феномен).

Інфантилізм - це незрілість людини, що виражається в затримці становлення особистості, при якій поведінка людини не відповідає віковим вимогам до нього. Переважно проявляється відставання в розвитку емоційно-вольової сфери та збереження дитячих якостей особистості. Стан, що виявляється в розриві між біологічним і соціокультурним дорослішанням людини. Свідчить про порушення механізму соціалізації і неприйняття суспільних обов'язків і зобов'язань. На думку деяких вчених бездомні - це активні девіанти, бажаючи придбати новий досвід, їх поведінка пояснюється неадекватними установками і такою ж соціалізацією. Їх поведінку пояснюють особливими ціннісними установками, «неусвідомленої тягою до зміни місць». Бездомний, будучи вільний від

рутини суспільства і щоденної праці, отримує велику кількість нового досвіду. Ця жага нового досвіду є визначальною в поведінці бездомного і іноді призводить до порушення норм суспільства.

Бездомні дорослі в два рази частіше, ніж не бездомні, відчувають труднощі психічного здоров'я, що пов'язане зі стресовими життєвими подіями і відсутністю соціальної підтримки [14].

На думку вчених людина перш ніж стати бездомним проходить ряд етапів: Перший етап - агресивність. Люди борються за свої права, повстають, вимагають, намагаються домогтися посібників, документів, освіти. Зазвичай більшість з того, що вони просять, так і не втілюється в реальність. З'являється порочне коло: звинувачення, вимоги - відмова - агресія. Другий етап - депресія. Людина розуміє, що він сам - винуватець усіх бід. Саме тут виникає пристрасть до наркотиків, алкоголю. Людина починає вважати себе невдахою. Третій етап - фіксація. Людина розуміє, що він жебрак, бездомний, що це його доля, і так він буде жити. Четвертий етап - безпорадний стан. У людини опускаються руки, він, найчастіше, дуже сильно п'є. Людина розуміє, що його голос не буде почутий [8].

У повсякденному житті при зіткненні бездомної людини із звичайними людьми, другі найчастіше присвоюють першим негативний статус. Або через прямий осуд («Працювати йди») або через не зауваження. Люди відвертаються і не бачать бездомної людини, що збирає пляшки або просто лежить, що ще сильніше підкреслює статус вигнанця. Велика частина населення вважає за краще не помічати або звинувачувати людей, що знаходяться в ситуації бездомності, перші відокремлюють других від себе, як би виключаючи їх з кола, ставлячись як до людей іншого сорту. Називають цей феномен «соціальне виключення». Соціальним виключенням називається механізм, що відокремлює групу людей від основного соціального потоку, критерієм якого є відсутність доступу до економічних, соціальних і культурних ресурсів. Люди в бідності, бездомні завжди є соціально виключеними. Вчені які займалися дослідженням цієї проблеми відзначають кілька моментів того, що відбувається з людиною в цій ситуації. Звичайні люди перестають помічати жебраків, бездомних, проходячи повз, вони не зупиняють свій погляд на них, відвертаються. Ці люди, жебраки, випадають з поля загальної свідомості, наслідком чого стає втрата власної індивідуальності, знеособленість. «Якщо б вони звернулися до перехожих, то ті зробили вигляд, що нічого не чують. Якщо б вони пішли до лікаря, одне їх присутність в приймальному спокої змусило б усіх розбігтися. В пунктах надання термінової допомоги їх оглянули б в останню чергу, оскільки завжди вважалось, що їх стан не вимагає термінового втручання. Вони усвідомили марність усіх своїх прохань. Як і ув'язнені, вони зрозуміли, що їх голос ніколи не буде почутий, тільки з інших причин: оскільки

вони були замкнені зовні. Це більше не пан такий-то, а жебрак. Розпатланий, блідий, опустився, зморщений, невиразно говорить, як всі жебраки. Вони знають, що їх не бачать і не чують, наче весь світ укладений, по відношенню до них, величезний чуттєвий контейнер. Так як вони не існують більше у погляді інших, їхні уявлення про самих себе розпливаються». У таких людей пропадає «Ідеал», до якого потрібно було б якось ставитися, ці люди не прагнуть більше мати який-небудь вид і як результат повністю втрачають себе як особистість [13].

Висновки. Бездомні з тривалим стажем, як правило, пасивні алкоголіки, в основному знаходяться в стані повного паралічу волі. Вони не мають мотивації до якихось змін. Навколишнє суспільство остаточно відкидає бездомного з великим стажем, тому вуличні зв'язку набувають для нього дуже важливу роль. У компанії вуличних друзів бездомний відчуває себе не гірше, ніж всі інші. У цьому сенсі маргінальне співтовариство утримує бездомного, не даючи йому вирватися з нього. Тобто чим довше людина перебуває в умовах вулиці, тим складніше йому допомогти. Особистість, що існує в середовищі і взаємодіє з іншими людьми в ній, детермінується цим середовищем, інтеріоризує в процесі взаємодії цінності і норми даного суспільства, поступово розвиваючись у ній. Людина, потрапляючи на вулицю, як би «народжується» в зовсім іншому суспільстві, де контакти з «нашим» товариством мінімальні, інтеріоризує його цінності, традиції і смисли, долучається до нього, купуючи певне ставлення до цього нового світу [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность / П. Абрахамсон // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 2. – С. 158–166.
2. Вебер М. Основные понятия стратификации / М. Вебер. – М. : СОЦИС, 1994. – 243 с.
3. Григорьева И. А. Теория и практика социальной работы / И. А. Григорьева, В. Н. Келасьев. – М. : Педагогика, 2000. – 112 с.
4. Завьялов Ф. Н. Уровень и образ жизни бомжей / Ф. Н. Завьялов, Е. М. Спиридонова // *Соц. исследования*. – 2000. – №2. – С. 67–69.
5. Красовский Б. П. Городской нищий / Б. П. Красовский // *Соц. исследования*. – 1999. – № 6. – С.145–146.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 63 с.
7. Лібанової Е. М. Нерівність в Україні : масштаби та можливості впливу / Е.М. Лібанової. – К. : Освіта, 2012. – 404 с.
8. Маляренко Т. А. Інституціональне виключення громадян як фактор небезпеки і ризику / Маляренко Т. А., Олійник А. М. – М. : Мысль, 2001. – 584 с.

9. Осінський І. І. Бездомні – соціальне дно суспільства / І. І. Осінський, І. М. Хабаєва, І. Б. Балдаєва. – К. : Промінь, 2003. – 177 с.
10. Соціальне відторгнення в Україні : специфіка проявів та методологія оцінювання / О. В. Макарова // Демографія та соц. економіка. – 2011. – № 1. – С. 57– 61.
11. Стивенсон С. А. О феномене бездомности / С. А. Стивенсон // Соц. исследования. – 1996. – №8. – С. 26–28.
12. Тетерський В. М. Введение в социальную работу / Тетерський В. М. – М. : Развитие, 2000. – 240 с.
13. Юлікова Є. П. Соціальний захист бомжів / Є. П. Юлікова, В. Ф. Складаров // Факти, коментарі, замітки. Соціологія. – 1994. – № 17. – С. 139.
14. Юревич А. В. Социопсихологическое состояние современного российского общества / Юревич А. В. – М., 2007. – 156 с.

УДК 159.9

Ільїна Ю. Ю., к. біол. наук, доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ;

Китань Ю.О., магістр НУЦЗУ

КРИЗА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЯК ОДНА З ПРИЧИН ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми кризи підліткового віку як однієї з причин девіантної поведінки. Аналізується зв'язок між поняттями криза та девіація.

Ключові слова: криза, криза підліткового віку, девіантна поведінка, девіант, девіація, соціалізація.

В статье рассматриваются теоретические аспекты проблемы кризиса подросткового возраста как одной из причин девиантного поведения. Анализируется связь между понятиями кризис и девиация.

Ключевые слова: кризис, кризис подросткового возраста, девиантное поведение, девиант, девиация, социализация.

Постановка проблеми. Криза підліткового віку є досить важкою з погляду формування особистості. Протягом цього періоду відбувається інтенсивна зміна складних психологічних, фізичних та соціальних механізмів. Криза підліткового віку не має обов'язкового універсального характеру, а залежить від соціальних умов. Саме умови, в яких розвивається людина, безпосередньо впливають на поведінку та вчинки індивіда. Оскільки в цей період дитина становиться дуже вразливою, допитливою, імпульсивною, має сильне бажання приймати власні рішення, наполягти на своєму. На думку науковців-психологів криза підліткового